

ПРАКТИЧНА ЦИВІЛІСТИКА

УДК 342.72/73:(351.774.7+616-036.21)
DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i41.418>

Кривенко Юлія Василівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-7506-0786

Адаховська Надія Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-6310-5369

ВАКЦИНАЦІЯ ЗА УМОВ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ПРАВО ЧИ ОBOB'ЯЗОК?

Постановка проблеми. Пандемія COVID-19 стала найсерйознішим випробуванням для здоров'я населення всього світу і систем охорони здоров'я із часів «іспанки» 1918–20 рр.

Всі країни зіштовхнулися з пандемією та змушені були поряд із мобілізацією системи охорони здоров'я вводити так звані немедичні протиепідемічні заходи або на національному рівні, або на рівні окремих регіонів і навіть муніципалітетів. У їх числі: карантин, тобто повне або часткове закриття навчальних закладів, підприємств сфери послуг і промисловості, за винятком необхідних для життєзабезпечення; введення норм соціального дистанціювання аж до самоізоляції громадян; обмеження на мобільність населення, як внутрішню, так і міжнародну; заборона масових заходів; обов'язковість використання індивідуальних засобів захисту. Всі подібні заходи вводяться з однією головною метою: стримати розвиток епідемії за рахунок скорочення контактів між людьми. Так вдається згладити епідеміологічну криву, розтягнувши її в часі, і не допустити гострого піку заражень, який може виявитися непосильним для системи охорони здоров'я. Як наслідок, якщо навіть не зменшується загальне число інфікованих, всім хворим може бути надана своєчасна медична допомога, скорочується число важких випадків і смертей. Пандемія і заходи карантинного

характеру, насамперед вимушена самоізоляція впливають і на приватне життя людей. Необхідно розмежувати відмінності понятійного апарату «пандемія», «епідемія», «карантин». Термін «пандемія» означає широке географічне поширення і не стосується ступеня тяжкості захворювання. За своєю суттю пандемія – епідемія, що вийшла за межі однієї країни, зараження відбувається непомітно. Пандемія у самому розпалі, і вже зараз можна говорити про глобальні наслідки цієї біди, адже коронавірус не тільки безпосередньо завдає шкоди здоров'ю мільйонів людей і часто призводить до смертельних наслідків. Пандемія так чи інакше вплинула і на всі сторони життя суспільства. Можна говорити як про глобальні масштаби втрат і обмежень, так і негативний вплив на суспільне життя в тих чи інших країнах.

Стан дослідження теми. Впродовж тривалого часу увага була загострена на загальних питаннях щодо поняття та змісту охорони здоров'я, до їх вивчення зверталися у своїх роботах вітчизняні вчені С.Б. Булеца, Ю.В. Назарко, А.В. Семенова, І.Я. Сенюта, З.С. Черненко.

Слід зазначити, що в усьому світі неоднозначне ставлення до вакцинації. Одні вчені визначають це як право, інші – навпаки, наполягають на тому, що це обов'язок, бо від цього залежить безпека суспільства. З пандемією COVID-19 ці питання

загострилися і потребують дослідження з метою вдосконалення вітчизняного законодавства.

Мета статті – проаналізувати вітчизняне законодавство та міжнародний досвід із питань вакцинації від пандемії COVID-19.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Завдання будь-якої держави – забезпечувати безпеку нації, реагувати на будь-яку інформацію, котра містить відомості про загрозу національній безпеці. Таким чином, оголошення Всесвітньою організацією охорони здоров'я про пандемію стало підставою для прийняття ряду правових актів, що направлені на регулювання різних сфер життя суспільства, на створення належних заходів боротьби й обмежують права та свободи громадян із метою недопущення поширення нового коронавірусу COVID-19.

Сьогодні вже можемо частково оцінити ефективність заходів боротьби з коронавірусом COVID-19. Поки ясно, що карантин і самоізоляція можуть протистояти інфекційним захворюванням такого типу, однак не розв'язувати проблеми загалом.

Мільйони людей у світі сподіваються на можливість найближчим часом зробити щеплення від коронавірусу COVID-19.

Необхідність і порядок проведення вакцинації викликають запеклі дебати в усьому світі, вакцинацію розглядають як один із видів медичної допомоги, а самі профілактичні щеплення є різновидом медичного втручання, яке за загальним правилом вимагає згоди пацієнта. Одні країни лібералізують законодавство у сфері вакцинації та скасовують обов'язкові щеплення, інші – навпаки, посилюють вимоги та відповідальність за відмову від профілактичних щеплень. Вибір того чи іншого вектору розвитку нормативно-правового регулювання повинен ґрунтуватися насамперед на аналізі реальної епідемічної ситуації, що склалася у країні або певному її регіоні, а також на наявності у конкретної держави ресурсів для всебічної підтримки заходів із проведення вакцинації.

Що таке вакцинація? Яке значення вона має для суспільства? Вакцинація – це введення в організм препарату, який займається виробленням імунітету до захворювань, що мають епідемічний характер. Нині це єдиний спосіб профілактики коронавірусу COVID-19, до якого у людини немає природженого імунітету. Вакцина вважається єдиним засобом для остаточної перемоги над COVID-19, за її відсутності не очікується ніякого повернення до нормального життя докарантин-

ного періоду. Пошук ефективної вакцини є невідкладним пріоритетом для громадської охорони здоров'я. Якщо імунітет до коронавірусу буде вироблено у достатній кількості людей, інфекція не зможе ефективно передаватися. Ризик захворіти стане мінімальним, а обмежувальні заходи (на кшталт соціального дистанціювання, самоізоляції) можна буде нарешті скасувати. Масова вакцинація – найнадійніший спосіб домогтися такого результату і зупинити пандемію.

Право на медичні профілактичні заходи закріплено в Європейській хартії прав пацієнтів, у ст. 1 якої йдеться про те, що «кожна людина має право на належне медичне обслуговування, спрямоване на запобігання захворювання» [1]. У 2018 р. в рамках Європейського тижня імунізації було визначено, що вакцинація – це одночасно право кожної людини та колективний обов'язок.

У ст. 49 Конституції України закріплено, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм [2].

У цивільному кодексі України визначено, що фізична особа має право на охорону її здоров'я та забезпечується системною діяльністю державних та інших організацій, передбаченою Конституцією України та законом [3].

У ст. 10 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» закріплено, що громадяни України зобов'язані: а) піклуватися про своє здоров'я та здоров'я дітей, не шкодити здоров'ю інших громадян;

б) у передбачених законодавством випадках проходити профілактичні медичні огляди та робити щеплення [4].

Положення ст. 5 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» визначають, що громадяни зобов'язані: піклуватися про своє здоров'я та здоров'я і гігієнічне виховання своїх дітей, не шкодити здоров'ю інших громадян; брати участь у проведенні санітарних і протиепідемічних заходів; проходити обов'язкові медичні огляди та робити щеплення у передбачених законодавством випадках; виконувати розпорядження та вказівки посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби при здійсненні ними державного санітарно-епідеміологічного нагляду; виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством про забезпечення санітарного й епідемічного благополуччя [5].

Аналізуючи чинне законодавство, а саме ст. 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», визначимо таке: працівники окремих професій, виробництв та організацій, діяльність яких може призвести до зараження цих працівників та (або) поширення ними інфекційних хвороб, підлягають обов'язковим профілактичним щепленням. У разі відмови або ухилення від обов'язкових профілактичних щеплень у порядку, встановленому законом, ці працівники відсторонюються від виконання зазначених видів робіт.

У разі загрози виникнення особливо небезпечної інфекційної хвороби або масового поширення небезпечної інфекційної хвороби на відповідних територіях та об'єктах можуть проводитися обов'язкові профілактичні щеплення проти цієї інфекційної хвороби за епідемічними показаннями.

Особам, котрі не досягли п'ятнадцятирічного віку чи визнані у встановленому законом порядку недієздатними, профілактичні щеплення проводяться за згодою їх об'єктивно інформованих батьків або інших законних представників [6].

Питання щодо необхідності вакцинації населення за умов пандемії коронавірусу COVID-19 останнім часом вийшли на перший план не лише в нашій країні.

У ряді країн розглядають вакцинацію як найважливіший і незамінний захід, спрямований на ліквідацію інфекційних хвороб і попередження їх поширення, щеплення проти найбільш соціально значущих інфекцій законодавчо визначені як обов'язкові. Наприклад, у Франції профілактичні щеплення від певних хвороб (таких як дифтерія, правець і поліомієліт) є обов'язковими. За відмову від них встановлено покарання: штраф у розмірі 3 750 євро або тюремне ув'язнення до 6 міс для осіб, які не пройшли обов'язкову вакцинацію, або осіб (включаючи батьків), котрі перешкоджали проходженню обов'язкової вакцинації особами, законними представниками яких вони є. Від коронавірусу COVID-19 у Франції вакцинація буде добровільною, першими доступ до вакцини отримають «найуразливіші групи громадян», однак у разі відмови від щеплення на пацієнта покладається ризик витрат, пов'язаний із лікуванням власним коштом.

У Латвії діє політика обов'язкової вакцинації, але допускається можливість відмови від профілактичних щеплень, що повинна бути в обов'язковому порядку завірена медичними фахівцями, хоча вакцинація від коронавірусу COVID-19 має добровільний характер.

У Німеччині вакцинація має добровільний характер, а вимоги щодо інформованої згоди є найбільш ліберальними, проте населення інформують про необхідність проведення профілактичних щеплень за допомогою інформаційних листівок, які можуть містити спеціальні графи про згоду на проведення вакцинації. При вакцинації від коронавірусу COVID-19 основним є принцип самовизначення, який означає добровільність вакцинації, що виключає будь-які форми примусової вакцинації [7].

В Італії процес вакцинації із другої половини ХХ ст. є обов'язковою процедурою, але лише для низки найбільш соціально значущих інфекційних захворювань, до яких належать дифтерія, правець, поліомієліт і гепатит В. Вакцинація від коронавірусу COVID-19 населення Італії розпочалася у січні 2021 і триватиме до кінця літа 2021 рр. Вакцинація буде «надійною, необов'язковою й абсолютно безоплатною» для всіх мешканців. Першими доступ до антивірусних препаратів отримають дві категорії населення: люди, найбільш схильні до ризику зараження (від медичних працівників і вчителів до правоохоронних органів), а також ті, хто належить до групи ризику, насамперед літні громадяни та пацієнти з важкими хронічними захворюваннями. Всі, хто зробить щеплення, отримають імунний сертифікат, крім того, планується також створити онлайн-платформу, на якій будуть зберігатися дані щодо вакцинованих осіб, а також деталі їх вакцинації (місце, препарат і т. д.) [8].

У Росії зацікавлені в активному впровадженні вакцини з метою скорочення поширення цієї інфекції. Вакцинація добровільна, в т. ч. і для медичних працівників, однак Центральний НДІ організації та інформатизації охорони здоров'я МОЗ РФ запропонував розглянути матеріальні санкції у вигляді позбавлення заходів соціальної підтримки медиків, котрі відмовляються від вакцинації. Винятком можуть бути тільки явні випадки протипоказань [9]. Паралельно лікарям дали вказівку агітувати за щеплення і своїх пацієнтів.

В Україні вакцинація розпочалася 24 лютого. Були визначені 4 етапи: на першому етапі щеплення отримають медпрацівники лікарень, які працюють із хворими на COVID-19, мешканці закладів для людей похилого віку, військовослужбовці у зоні проведення ООС; на другому – медпрацівники, люди 80 років та старші, а також соціальні працівники; на третьому – люди у віці від 65 років, працівники критично важливих

структур, державної безпеки, працівники сфери освіти; на четвертому – люди від 60 років, люди із хронічними захворюваннями, особи, котрі працюють і відбувають покарання в місцях позбавлення волі. Нині імунізація від коронавірусу в Україні є добровільною, перед її проведенням необхідно заповнити заяву щодо згоди та можливих наслідків.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Пандемія COVID-19 застала світову спільноту зненацька, змусивши уряди різних країн дотримуватися різноманітних стратегій для збереження і людських життів, і економічного добробуту. Сьогодні немає ясного розуміння, які з цих стратегій виявилися найбільш ефективними і чи будуть вони настільки ж ефективними у країнах з іншим станом охорони здоров'я, рівнем економічного розвитку, системою державного управління, з іншими культурними традиціями. Крім того, дослідження практичного досвіду протидії пандемії ускладнене через недосконалість статистичних даних про чисельність хворих і померлих від COVID-19. Вимушена тривала ізоляція може призводити до стресу і породжувати нераціональні дії людей. З іншого боку, окремі індивіди можуть бути альтруїстами й ураховувати не тільки власні витрати та вигоди, а й інтереси суспільства. У такому разі вони можуть добровільно погоджуватися на ізоляцію.

Крім того, як відомо, нині постала проблема з реалізацією права на охорону здоров'я через

пандемію, спричинену коронавірусом. Саме COVID-19 особливо загострив проблеми з епідеміологічним наглядом, інфекційним контролем і безпекою, внутрішньолікарняним інфікуванням, а також із донорством крові (з її нестачею). Також пандемія коронавірусу показала, що у нас так і не відбулося належного становлення інституту громадського здоров'я, є проблеми з досягненням балансу інтересів між приватним і публічним інтересом, захистом персональних даних [10].

Слід зазначити, що не існує абстрактного права громадян на щеплення (окремого від права на здоров'я або його охорону), так само як і обов'язку. Замість цього слід говорити про соціальне право громадян на проведення щодо них безплатних профілактичних заходів у вигляді щеплень (по суті, йдеться про безплатні медичні послуги у вигляді вакцинації) й особисте (цивільне) право громадян на відмову від щеплень.

Важлива умова ефективності будь-яких заходів державного управління – підтримка населення. Люди можуть сприймати деякі заходи як несправедливі. Такими, наприклад, можуть здаватися заходи з обмеження мобільності людей похилого віку порівняно з молодими, заборони на прогулянки з дітьми під час прогулянок із домашніми тваринами, різні обмежувальні заходи, що вводяться регіональними органами влади для жителів різних регіонів, і т. д. Крім того, люди можуть вважати якісь заходи неефективними, навіть якщо вони виглядають справедливими, і тому відмовлятися від їх дотримання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Європейська соціальна хартія : міжнар. док. від 3 трав. 1996 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Цивільний кодекс України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
5. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 27. Ст. 218.
6. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 29. Ст. 228.
7. Хто першим у Німеччині отримає щеплення від коронавірусу? URL: <https://www.dw.com/uk/khto-pershym-u-nimechchyni-otrymaie-shchepлення-vid-korona-virusu/a-55566717>.
8. Бесплатно и необязательно: как и когда в Италии планируют вакцинировать людей от коронавируса. URL: <https://coronavirus.tsn.ua/ru/besplatno-i-neobyazatelno-kak-i-kogda-v-italii-planiruyut-vakcinirovat-lyudey-ot-koronavirusa-1679422.html>
9. Бескаравайная Т. НИИ Минздрава предложил лишать медработников стимулирующих выплат за отказ от вакцинации. URL: <https://medvestnik.ru/content/news/NII-Minzdrava-predlozil-lishat-medrabotnikov-stimuliruyushih-vyplat-za-otkaz-ot-vakcinacii.html>.
10. Заморська Л. Право на охорону здоров'я : перспективи правового забезпечення. URL: <https://law.chnu.edu.ua/pravo-na-okhoronu-zdorovia-perspektyvy-pravovoho-zabezpechennia/>.

Кривенко Юлія Василівна, Адаховська Надія Сергіївна ВАКЦИНАЦІЯ ЗА УМОВ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ПРАВО ЧИ ОБОВ'ЯЗОК?

У статті проаналізовано правове регулювання вакцинації в різних країнах світу і ставлення населення цих країн до проведення подібних профілактичних заходів за умов пандемії COVID-19. Проведено науково-теоретичне дослідження прав особи на вакцинацію як найважливішого та незамінного заходу, спрямованого на ліквідацію інфекційних хвороб і попередження їх поширення.

Аргументовано, що ситуація з пандемією коронавірусу пов'язана з необхідністю проведення комплексних заходів для протидії її поширенню та вимагає вжиття рішучих спільних міжнародних політико-правових і медичних заходів. Зазначено, що зволікання в ухваленні таких заходів йде на шкоду збереження життів значної частини населення. Таким чином, за законодавством нашої держави передбачене право кожного громадянина на отримання кваліфікованої медичної допомоги шляхом профілактичних заходів, які включають безкоштовну вакцинацію від коронавірусу COVID-19.

Наголошено на тому, що не існує абстрактного права громадян на щеплення (окремого від права на здоров'я або його охорону), так само, як і обов'язку. Замість цього слід говорити про соціальне право громадян на проведення щодо них безкоштовних профілактичних заходів у вигляді щеплень (по суті, йдеться про безкоштовні медичні послуги у вигляді вакцинації) й особистого (цивільного) права громадян на відмову від щеплень, однак сьогодні неоднозначне ставлення до сучасної вакцинації громадян слід розглядати як політику різних держав і реагування громадян на рішення, що приймаються компетентними державними структурами у цій сфері.

Проаналізовано Закони України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про захист населення від інфекційних хвороб» на предмет основних положень щодо вакцинації населення з урахуванням світового досвіду.

Зроблено висновок, що право на медичні профілактичні заходи закріплено в Європейській хартії прав пацієнтів, де зазначено, що «кожна людина має право на належне медичне обслуговування, спрямоване на попередження захворювання». У 2018 р. в рамках Європейського тижня імунізації було визначено, що вакцинація – це одночасно право кожної людини та колективний обов'язок.

Ключові слова: коронавірус, вакцина, населення, право й обов'язок, право на охорону здоров'я.

Kryvenko Yuliia, Adakhovska Nadiia

VACCINATION IN TERMS OF THE COVID-19 PANDEMIC: RIGHT OR DUTY?

The article analyzes the legal regulation of vaccination in different countries and the attitude of the population of these countries to such preventive measures in a pandemic COVID-19. A scientific and theoretical study of the rights of the individual to vaccination as the most important and indispensable measure aimed at eliminating infectious diseases and preventing their spread.

It is argued that the situation with the coronary virus pandemic in the world is related to the need for comprehensive measures to counter its spread and requires decisive joint international political, legal and medical measures. It is noted that the delay in adopting such measures is detrimental to the lives of a large part of the population. Thus, the legislation of our state provides for the right of every citizen to receive qualified medical care through preventive measures, including free vaccination against coronavirus COVID-19.

It is emphasized that there is no abstract right of citizens to vaccination (separate from the right to health or its protection), it should be noted about the duty. Instead, we should talk about the social right of citizens to receive free preventive measures in the form of vaccinations (in fact, we are talking about free medical services in the form of vaccination) and personal (civil) right of citizens to refuse vaccinations. However, today the ambiguous attitude to modern vaccination of citizens should be considered as a policy of different states and the response of their citizens to decisions made by competent government agencies in this area.

The Laws of Ukraine “On Ensuring the Sanitary and Epidemic Welfare of the Population”, “On Protection of the Population from Infectious Diseases” were analyzed for the basic provisions on vaccination of the population, taking into account world experience.

It was concluded that the right to preventive health measures is enshrined in the European Charter of Patients' Rights, which states that “everyone has the right to adequate medical care aimed at preventing the disease”. In 2018, as part of the European Immunization Week, it was determined that vaccination is both a human right and a collective duty.

Key words: coronavirus, vaccine, population, right and duty, right to health.